

Kulturmiljöutredning Grebbestad-Fjällbacka

Förutsättningar

Ellevio planerar för en ny 44 kV-luftledning mellan Grebbestad och Fjällbacka i Tanums kommun, Västra Götalands län. Stigfinnaren Arkeologi och kulturhistoria AB har av Ecogain AB (f d Enetjärn Natur AB) ombetts skriva en kulturmiljöutredning inför ansökan om nätkoncessionen för linjen.

Kulturmiljöutredningen omfattar en del av en arkeologisk utredning steg 1, byråinventering med granskning av Riksantikvarieämbetets fornminnesregister (FMIS) och kulturmiljöregister (KMR) samt visualiseringen som Ellevio tagit fram. Utredningen ska bedöma berörda fornlämningar inom den 100 meter breda utredningskorridoren, bedöma möjligheterna eller riskerna att stöta på nya ännu okända fornlämningar inom korridoren, studera topografin i förhållande till fornlämningar och stolpplaceringar, peka ut var kraftledningsstolpar bäst placeras utifrån ett bevarandeperspektiv gällande fornlämningar, ange skadeförebyggande åtgärder vid stolpplatser och körning i gatan samt beskriva påverkan på fornlämningar utifrån skadeförebyggande åtgärder och hur säker bedömningen av kulturmiljön och fornlämningar är. Den planerade ledningssträckningen sätts även in i ett internationellt, regionalt och lokalt kulturmiljöperspektiv.

Utredningskorridoren, vilken är ca 13 kilometer lång, berör nio kända fornlämningar i Tanums och Kville socknar. Dessa är fyra stenåldersboplatser, fyra hällristningsområden och ett järnåldersgravfält.

Fornminnesinventering i Riksantikvarieämbetets regi skedde 1972, 1976, 1977 samt delvis 1982 och 1990. Flera av de berörda hällristningsytorna är återbesökta och informationen har uppdaterats under 2010-talet.

Den planerade kraftledningen i ett internationellt, regionalt och lokalt kulturmiljöperspektiv

Mellan 1 och 1,5 kilometer åt nordöst och öst om den planerade utredningskorridoren ligger Unesco:s världsarv "Hällristningsområdet Tanum" som blev världsarv 1994.

Världsarvskommitténs motivering lyder: *Tanums hällristningsområde är ett enastående exempel på bronsålderskonst av högsta kvalitet. Motivens variationsrikedom är ett unikt vittnesbörd om livet under europeisk bronsålder. Samspelet mellan den kontinuerliga bosättningen och markanvändningen, såsom den avspeglas i hällristningarna, gravfälten och landskapet gör Tanumsområdet till ett enastående exempel på kontinuerlig mänsklig bosättning under åtta tusen år.*

Tanum är också riksintresseområde (O52 Tanum) och motiveras i riksintressebeskrivningen: *Tanum återspeglar en mer än 8000-årig kontinuerlig markanvändnings- och*

bebyggelseutveckling. Genom strandförskjutningen har området förvandlats från en ytterskärgård till ett sprickdalslandskap. Under bronsåldern, med början omkring 1700 f. Kr., skapades de flesta av de enastående hällbilder som representerar det kulturhistoriska skede som präglar området. Bilderna, som vittnar om långväga kontakter, saknar motsvarighet i Europa genom sin mängd, konstnärliga och tekniska kvalitet samt motivens mångfald. Med övergången till järnåldern, omkring 500 f. Kr., förstärks den utveckling av landskapet som vi i stora drag fortfarande möter i såväl markanvändning som bebyggelsestruktur och kommunikationssystem.

Uttrycket för riksintresset beskrivs (något förkortat): *Boplatser från hela förhistorien. Bronsålderns och den tidiga järnålderns ristningar på såväl stora hällar som använts under lång tid som hällar med enstaka skålgropar. Gravar – alltifrån den yngre stenålderns megalitgravar till bronsålderns högt belägna kuströsen och järnålderns gravfält öster om Tanumsslätten. Kommunikationssystemet med 1600-talets nationella nord-sydliga Kungsväg och det lokala öst–västliga vägnätet, sockencentrum med tingshus, gästgiveri och magasin i Tanumshede. Det öppna odlingslandskapet med den centrala Tanumsslätten. Fornlämningarnas visuella samband med det omgivande landskapet med även sinsemellan. Särskilt gäller detta hällristningarna som med sin närhet till dåtida strand sannolikt avsågs att vara väl synliga. Gårdarnas traditionella läge på åsryggar och i sluttningar, många med ursprung i järnålder, vilket bebyggelsenamn och närheten till gravfält visar.*

Inom världsarvsområdets 45 kvadratkilometer stora yta finns cirka 600 hällristningsplatser med tillsammans tiotusentals bilder, fördelade inom delområden med mera täta lämningar. De mest kända ristningsområdena inom världsarvet är Vitlycke, Aspeberget, Litsleby, Fossum och Kalleby. Hällristningsområdet Litsleby, beläget på krönet och östsidan av ett nord-sydligt bergsparti med sprickdalgångar i öster och väster, ligger närmast den planerade kraftledningen på ett avstånd av 1,3–1,6 kilometer öster om denna. Däremellan finns järnvägen i en av de smala sprickdalgångarna. Från den planerade kraftledningen, på intill 75 meter över havet, till Litsleby hällristningsområde, på intill 40 meter över havet har man sikt, så tillvida att man kan stå på bergspartiet med kraftledningen och se nedöver på hällristningsområdet i Litsleby. Från Litslebys något lägre liggande berg kommer man troligen att se delar av den planerade kraftledningen på det något högre liggande bergsområdet om man ser åt väster. Positivt ur ledningssynvinkel är att det förefaller som Litsleby hällristningsområde vänder sig i huvudsak åt öster med sitt budskap, mot dalgången i Tegneby och Vitlycke med Gerumsälven.

En kraftledning på utpekat ställe påverkar upplevelsevärdet av världsarvet och riksintresseområdet lite. Det pedagogiska värdet i kulturmiljön påverkas inte nämnbart. Kunskapsvärdet och läsbarheten av kulturmiljön påverkas inte nämnbart. Det bedöms vara ett tillräckligt stort avstånd till världsarvet och det närmaste turistiska ristningsområdet vid Litsleby. I ett landskap där det händer mycket visuellt med branta bergspartier, skogsbeklädnad och djupa sprickdalgångar bedöms kraftledningen inte förta kulturlandskapsintrycken i världsarvet eller inkräkta på detsamma, även om några av de av kraftledningen berörda fornlämningarna (hällristningarna Tanum 474:1/L1967:3275, 474:2/L1967:3396, 474:3/L1967:2857 och 476:1/L1967:2755) kan sägas tillhöra utkanten av det omfattande "Hällristningsområdet Tanum".

En av de berörda fornlämningarna, gravfältet Kville 323:1/L1969:6488, och därmed den planerade kraftledningen, berör den västra utkanten av ett utpekade område med kulturmiljöintressen på kommunal nivå, nämligen Krokbräcke-Åbrott. Området beskrivs: *Den smala dalgången vid Krokbräcke, Skistad och Åbrott är omringad av bergskrön med två fornlämningskategorier; hållristningar och gravfält. Lämningarna är från brons- och järnålder. I sadelläge finns tre gravfält med tillsammans ett 50-tal gravar av järnålderskaraktär. I anslutning till gravfälten finns hållristningar, bl a ett 50-tal skeppsbilder. Ytterligare hållristningar finns spridda på bergssidorna liksom ett antal skålgropar. Bland de ensamliggande fornlämningarna märks två högar, med en diameter om 20 m, i krönläge. Gravfälten talar för en bebyggelsekontinuitet från järnålder in i historisk tid.*

Från kraftledningen på Valberget, med nämnd fornlämning på bergskrönet intill, har man utsikt åt öster över hela dalgången med kulturmiljöintresseområdet vid Skistad mot Krokbräcke och Åbrott. Kraftledningen gör ett litet intrång i det kommunala kulturmiljöområdet fysiskt sett, men ett måttligt intrång i området i ett upplevelseperspektiv. Från Skistad, Krokbräcke och Åbrott kan man knappt se kraftledningen på Valberget. Det pedagogiska värdet påverkas lite. Kunskapsvärdet och fornlämningarnas, inom kulturområdet, läsbarhet påverkas lite.

På Valbergets krön, med dragning åt väster, ligger ett röse (Kville 324:1/L1969:6590). Ett ensamliggande röse, 14 m i diameter stort och 2 m högt men som kan ha varit mycket högre tidigare, utgör ett påtagligt landskapselement och röset är en gång anlagt på en ö som en signal i omgivande landskap, synligt såväl från havet som från andra öar i närheten. Lokalt har platsen på Valberget, enligt uppgift, ett identitetsskapande värde, dit man promenerar för att se på utsikten främst åt nordväst och väst mot dalen med Nordby. Den planerade kraftledningen leder ca 100 m från röset på Valbergets något lite neddragna nordöstra och östra sida, uppskattningsvis på en 15–20 m lägre nivå än krönröset. Kraftledningen kommer att konkurrera med röset på en måttlig nivå om man från Valbergets topp blickar ut österut mot Skistad och den dalgången. Upplevelsevärde, och det förstärkta symbolvärdet av krönröset, påverkas måttligt av den planerade kraftledningen. Det pedagogiska värdet och kunskapsvärdet i kulturmiljön påverkas inte nämnbart. Läsbarheten av kulturmiljön påverkas måttligt.

Även på Monebergets krön ligger ett ensamliggande röse (Tanum 937:1/L1967:3237), något mindre monumentalt, och kanske mer svårtillgängligt, än röset på Valberget. Den planerade kraftledningen kommer passera ca 50–75 m öster om röset på en ca 10 m längre nivå. Kraftledningen kommer konkurrera med röset på en måttlig nivå. Upplevelsevärde, det pedagogiska värdet och läsbarheten av kulturmiljön påverkas måttligt. Kunskapsvärdet påverkas lite.

Bedömning av berörda fornlämningar inom den 100 meter breda ledningskorridoren

Boplats Tanum 1584:1/L1967:4441 är en fornlämning, med uppskattad storlek 140 x 90 m. Fornlämningen ligger i ett sadelläge i en svag ÖNÖ-sluttning med dalgångar (f d havsvikar) åt såväl SÖ som VNV. Boplatsens fyndmaterial, och höjden över havet 15–20 meter, talar för att detta är en boplats från ca 3000 f. Kr., yngre stenåldern. Boplatsen är inte avgränsad utan

kan sträcka sig längre åt SÖ ned mot dalgången. Boplatsens kända utbredning idag berörs i dess SÖ del av utredningskorridoren.

Hällristningsområdet med Tanum 474:1/L1967:3275, 474:2/L1967:3396, 474:3/L1967:2857 och 476:1/L1967:2755 är fornlämningar och utgör tillsammans ett område om ca 65 m längd. Lämningarna ligger 20–25 meter över havet och torde vara från bronsåldern. De ligger i en SSÖ-sluttande, delvis kraftigt vittrad, häll med ljunghägg. Många hällristningar är överväxta av vegetation sedan länge, och framkommit när vegetationstäckets skrapats av. Förhållandet gör att ytterligare ristningsytor kan finnas på hällmark där vegetationen finns kvar. Hällristningsområdet berörs av utredningskorridoren.

Gravfält Kville 323:1/L1969:6488 är en fornlämning med en yta om ca 60 x 38 m (NV–SÖ) och består av 19 enskilda gravar; högar, stensättningar och resta stenar. Gravfältet ligger 45–50 meter över havet och är från järnåldern. Det är beläget mellan två låga bergsknallar i skogsmark med utsikt över dalgångar åt NÖ och SV. Fornlämningen är inte avgränsad och berörs av utredningskorridoren.

Boplats Kville 886:1/L1967:7261 är en fornlämning där flintföremål och -avslag påträffats i brukningsväg och åkerkant. Boplatsen ligger på en sandig avsats i S-sluttande skogs- och åkermark 40–45 meter över havet. För 7000–7500 år sedan, d v s 5000–5500 f. Kr. sträckte sig en havsvik in mot boplatsen söderifrån. Boplatsen är hittills bara bekräftad genom ett fåtal fynd och är inte avgränsad, men uppskattas till minst 40 x 40 m. Den berörs av utredningskorridoren.

Boplats Kville 632:1/L1969:6648 har ännu ingen antikvarisk bedömning, utan grundas på uppgift om fynd av en skrapa. Indikationen och det topografiska läget talar för en boplats. Läget utgörs av en skyddad S-sluttning i ett tidigare odlat område. Fyndplatsen ligger ca 25 meter över havet och kan vara från tiden 4000 f. Kr., yngre stenåldern. Då låg boplatsen i det inre av en havsvik i en innerskärgård. Platsen berörs av utredningskorridoren.

Boplats Kville 637:1/L1969:6797 är en möjlig fornlämning och här har hittats flintavfall och –skrapa på en sandplåt. Boplatsens utbredning är okänd, men uppskattas till 150 x 45 m (Ö–V). Boplatsen ligger 20–25 meter över havet och kan vara från tiden ca 4500–5000 år sedan, d v s 2500–3000 f. Kr, yngre stenåldern. Då låg boplatsen på V sidan av en halvö med en havsvik i innerskärgård intill. Boplatsens Ö del berörs av utredningskorridoren.

Bedömning av möjligheten, eller risken, att stöta på nya ännu okända fornlämningar inom korridoren

Dessa delar av Tanums kommun tillhör en av de fornlämningstätaste i landet och en stor del av de kända fornlämningarna består av hällristningar. De kända hällristningsområdena har tagits fram genom bortskrapning av lavar och vegetationstäckes på berghällar. Troligen finns ytterligare hällristningar ännu dolda under vegetation på berghällar i området. Vid fornminnesinventeringar har inte funnits möjligheter att aktivt söka ristningsytor över större områden.

Området har varit en skärgård med kala små öar redan för 10000 år sedan och med landhöjningens fortskridande skapades skyddade boplatsslägen i de inre delarna av djupa havsvikar. I delar av området skedde detta redan för 8000 år sedan. Med vikande havsstrand har nya skyddade boplatsslägen skapats. De stenåldersboplatser som hittills är kända och som berörs av ledningskorridoren är från tiden 5500–2500 f. Kr. Samtliga ligger på skyddade lägen med sand. Längs utredningskorridoren torde finnas ytterligare sten- och bronsåldersboplatser i motsvarande terränglägen.

Andra fornlämningskategorier som kan finnas i området är husgrunder från historisk tid, stenbrott, ensamliggande stensättningar och rösen, färdvägar, gränsmärken och hägnader.

Bedömning av topografin i förhållande till fornlämningar och stolplaceringar

Landskapet är mycket kuperat med skogsklädda berg med odlingslandskap i smala leriga sprickdalgångar. Nuvarande bebyggelse ligger i kanten av dalgångarna. Skog finns på bergssidorna medan de högsta krönen av bergen består av kal hällmark. Luftledningen planeras i huvudsak uppe på de skogsklädda och kala bergen. utredningskorridoren korsar ett par snäva dalgångar med några små vattendrag däribland Anråsälven. Ledningen löper över områden som ligger 5–90 meter över havet och som började resa sig ur havet för 10000 år sedan. Detta innebär att området kunnat hysa människor och dess aktiviteter från tiden 8000 f. Kr. och fram till idag.

Inga av de nu kända och berörda fornlämningarna ligger på de högsta kala bergen, utan nedhasade på bergssluttningarna och i sandiga sadellägen invid bergstoppar samt på kanten av brukad eller tidigare brukad sedimentmark. Minst sannolikhet att påträffa nya fornlämningar torde vara på de kala bergmarkerna samt längst ned i dalgångarna där havet senast dragit sig undan.

Utppekande var kraftledningsstolpar bäst placeras utifrån ett bevarandeperspektiv gällande fornlämningar

I samrådshandlingen uppges att spannen mellan stolparna är 110-130 meter.

Vid boplatst Tanum 1584:1/L1967:4441, belägen delvis i en svacka, torde stolpar kunna placeras på vardera sidan av boplatsten på bergskanterna och undvika fornlämningen. Stolpspannet torde kunna vara 120–130 meter.

Vid hällristningsområdet Tanum 474:1/L1967:3275, 474:2/L1967:3396, 474:3/L1967:2857 och 476:1/L1967:2755 ligger fornlämningarna på en S-sluttande bergssida med en dalgång i S och anslutande bergssida på motsatta sidan dalgången. Stolpar torde kunna placeras dels ovanför hällristningarna i N och invid landsvägen eller på motsatta sidan dalgången och undvika fornlämningen. Stolpspann om 130 meter torde räcka.

Vid gravfält Kville 323:1/L1969:6488, beläget i ett sadelläge med bergskanter i NV och S, torde stolpar kunna placeras på vardera sidan av gravfältet och undvika fornlämningen. Stolpspannet torde kunna vara 120–130 meter.

Vid boplats Kville 886:1/L1967:7261, belägen i en svacka, torde stolpar kunna placeras på vardera sidan av boplatsen på bergskanterna och undvika fornlämningen. Stolpspannet torde kunna vara 120–130 meter.

Vid boplats Kville 632:1/ L1969:6648, beläget i ett tidigare odlat område med dalgång med åker i N och Ö, är stolpspann på respektive bergssida mer än 130 meter. En stolpe torde krävas i dalgången. Huruvida boplatsen sträcker sig ned i dalgången är för närvarande okänt, men kan utredas.

Vid boplats Kville 637:1/L1969:6797, beläget i svacka mellan låga bergskanter, torde stolpar kunna placeras på vardera sidan av boplatsen på bergen och undvika fornlämningen. Stolpspannet torde kunna vara 120–130 meter.

Kända fornlämningar kommer i åtminstone hög grad kunna undvikas vid placeringen av luftledningens stolpar. Några fornlämningar kommer troligen ligga inom ledningens avverkade skogsgata, vilket ur kulturmiljöhänseende är fullt acceptabelt.

Skadeförebyggande åtgärder vid stolplatser och körning i gatan

Kända fornlämningar kan märkas ut med stakkäppar och fornlämningsband inför avverkning, och med kompletterande märkning vid ledningsbyggandets olika skeden. Förehavande med märkning i flera skeden under byggnationen har tidigare skett med bra resultat.

Informationsmöten om kulturmiljön i området med alla inblandade byggare och fältbesök på ett antal olika kända fornlämningar kan rekommenderas, och har i andra motsvarande projekt givit god förståelse för kulturmiljön och dess yttringar och värden.

Fornlämningar är skyddade enligt Kulturmiljölagen (SFS 1988:850) och får inte rubbas, tas bort, skadas, grävas ut, täckas över eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning. Det innebär att ingen körning får ske över kulturlämningarna, som även har ett skyddsområde runt sig, och att inga avverkningsrester får lämnas kvar på fornlämningarna.

Påverkan på fornlämningar utifrån skadeförebyggande åtgärder och konsekvenser

Bedömningen utifrån den kända fornlämningsbilden är att konsekvenserna för kulturmiljön blir obetydliga eller små om skadeförebyggande åtgärder utförs. Intrånget i fornlämningsmiljön och dess värden blir litet. Den planerade kraftledningen bedöms ha små konsekvenser för kulturmiljön och de kända fornlämningarna.

Hur säker är bedömningen av kulturmiljön och fornlämningar?

Bedömningen av den kända kulturmiljön och fornlämningarna är säker. En stor osäkerhet finns i att, dels fornminnesinventering skett längre tillbaka i tiden och inte är uppdaterad, dels att ännu okända fornlämningar, främst hållristningar på bergmark, är svåra att upptäcka utan systematisk renskrapning av vegetation på misstänkta hållmarker. Sannolikheten att ännu okända fornlämningar finns inom den 100 meter breda utredningskorridoren är stor. Stolpspann om 110–130 meter torde kunna undvika flertalet kända och ännu okända fornlämningar.

Sammanfattande synpunkter

Den planerade kraftledningen kommer att på några ställen göra intrång i kulturmiljöer med för trakten representativa fornlämningar. Berörda lämningar, hållristningar, boplatser och gravar samt gravfält, är inte i sig unika eller sällsynta men har bitvis hög kvalitet. Flera lämningar har ett pedagogiskt värde genom belägenheten i landskapet samt ett miljö- och identitetsskapande värde i ett lokalt perspektiv. Till någon av berörda lämningar är tillgängligheten god, men mestadels ligger lämningarna avsidet och är svårupptäckta.

Den planerade kraftledningen kommer att vara något synlig från världsarv och riksintresseområde, men det valda stråket av ledningsgata vetter på flertalet ställen ifrån själva kärnan i kulturområdena. Ett kulturmiljöintresseområde på kommunal nivå berörs lite.

Sett ur ett större perspektiv ur fornlämningshänseende, i trakten mellan Grebbestad och Fjällbacka, är den planerade kraftledningen lagd i ett stråk där ett mindre antal kända fornlämningar ligger. Stråket kan därmed sägas vara planerat på en acceptabel plats. Ett läge längre österut skulle ge större påverkan på världsarvet och riksintresseområdet, som får anses vara den kulturmässiga tyngdpunkten i regionen.

Utredningskorridoren bör utredas i en arkeologisk utredning steg 1 med fältinventering för att hitta ännu okända fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. Några av de kända fornlämningarna kan behöva avgränsas genom en arkeologisk förundersökning för att en stolpplacering ska ske på ett för fornlämningen acceptabelt sätt.

Hedesunda den 3 april 2019

[Redacted signature]